

: Министерство за труд и социјална политика :
: Национален механизам за упатување на жртви на трговија со луѓе:
: **Анализа : деца на улица и организирано
питачење:**
: Декември: 2007:

Овој документ е подготвен и развиен од Кординативната канцеларија на Националниот механизам за упатување (НМУ) со цел да се направи преглед на законската регулатива во однос на уличните деца во земјава.

Канцеларијата на НМУ е воспоставена како проект во рамките на Министерството за труд и социјална политика. Главна цел на проектот е поддршка за воспоставување на функционален и оперативен Национален механизам за упатување (НМУ), со цел зајакнување капацитетите на земјата во обезбедувањето на адекватна идентификација помош и заштита, базиран на меѓународните стандарди за човекови права, на сите жртви на трговија со луѓе, особено на малолетните лица без разлика на националноста, етничката припадност, возраста и полот.

Децата на улица како исклучително ранлива категорија често се предмет на трговија со луѓе со цел питачење но исто така и за сексуална експлоатација, присилна работа или отстранување на органи. Во нашата земја сеуште не постои темелна проценка на оваа појава. Канцеларијата на НМУ ќе се обиде да го отвори ова прашање, започнувајќи со проценка на состојбата во земјата – напорите за превенција, заштита и спречување на овој проблем.

Во согласност со овие напори е и изготвувањето на оваа правна анализа. Правната анализа се обидува да ги идентификува механизмите и процедурите, постоечките правни забрани кои се однесуваат на надминување и превенција на оваа појава како и на заштитата на уличните деца. Документот исто така ќе се обиде да даде заклучоци и препораки за наредни чекори за подобрување.

Овој документ ќе користи како основа при планирањето на НМУ наредни активности во борбата против трговијата со луѓе во земјава.

Вовед

Република Македонија која е социјална, мултиетничка и мултиконфесионална држава, како членка на Обединетите нации, држава договорна страна на Конвенцијата за правата на детето и потписник на Светскиот план за акција го изработи Националниот план за акција за заштита на детските права што преставува национална стратегија за имплементирање на Конвенцијата за правата на детето.

Република Македонија има обврска да обезбеди услови за остварување на заштита и правата на децата и врз основа на други потпишани и ратификувани меѓународни документи од областа на човековите права и слободи, особено на тие што третираат специфични права на децата. Тука спаѓаат двата факултативни протоколи кон Конвенцијата за правата на детето, едниот за вклучување на децата во вооружени судири и другиот за продажба на деца, детска проституција и детска порнографија, потоа Конвенциите на Советот на Европа со кои се регулираат одделни сегменти или права на детето, како и релевантни политички декларации. Сите тие и слични документи што ги има прифатено државата преставуваат дел од внатрешниот правен поредок, согласно член 118 од Уставот на Република Македонија.

Донесувањето на Акциониот план има за цел да ја зајакне улогата на децата и да даде апсолутен приоритет на нивните права и интереси.

Основните принципи и права што го сочинуваат триаголникот на правата на децата утврдени со Конвенцијата за правата на детето се:

Забрана на дискриминација - која треба да дојде до израз во законската регулатива со предвидување на еднакви можности и услови за остварување на заштита на правата на децата: при донесувањето на конкретни одлуки и преземање било какви мерки што се однесуваат на децата сите органи и поединци законски да се обврзани

да го почитуваат начелото на недискриминација, а за непочитување на истото да се пропишат и казни мерки.

Најдобар интерес на детето - кој принцип треба да има примарно значење и апсолутен приоритет при креирање на владината политика, при донесување конкретни одлуки и при преземање мерки и активности што се однесуваат на децата.

Учество на децата - што подразбира обврска во законската регулатива и преземањето мерки и активности насочени кон децата, детето да се третира како субјект и носител на права и обврски, а не како објект на правата или неговите права секогаш да зависат и да извираат од правата, статусот и положбата на родителите.

Да им се дозволи и овозможи децата да учествуваат во донесување на одлуки за прашања од локално значае во средината каде што живеат и да го изразуваат своето мислење на разни дозволени начини преку мирно собирање, детски здруженија, организации преку училиштата, единиците на локалната самоуправа и сл. На децата да им се обезбеди **соодветен пристап до сите информации** од значење за нивната благосостојба, но и да бидат заштитени од информации штетни за нивниот психофизички развој

Деца на улица, Деца од улица

Деца на улица се деца кои цело време или најголем дел од времето го поминуваат на улица. Во литературата се прави разлика помеѓу деца на улица и деца од улица.

- Деца на улица се деца кои најголем дел од времето го поминуваат на улица но се враќаат дома обично ноќе да ја поминат ноќта.
- Деца од улица се оние деца кој живеат на улица-цело време и таму ја поминуваат ноќта.

Децата на улица работат разни работи кои можат да бидат леглни и илегални.

- Легални работи се: продавање, свирење, миене на стакла, чување на автомобили. На овие работи децата често се принудуваат и тие преставаат експлоатација на детскиот труд.
- Илегални работи се: просење, дилање на дрога, проституција, кражби и други кривични дела.

Децата кои се на улица поделени се на неколку групи и тоа: деца без родители, деца со еден родител, деца на разведени родители, и деца од нарушени семејни односи.

Децата на улица во Република Македонија ги има од сите возрасти и националности, но најмногубројни се Роми 58% на возраст од 7-14 години, 58,5% манифестираат социјално неприфатливо однесување, а 11,5% имаат толератно однесување.¹

Злоупотребата на детскиот труд подразбира работа на деца кои се под возраста одредена со закон. Злоупотреба на детскиот труд не значи само физичка работа, туку и комерцијална сексуална злоупотреба (детска проституција и порнографија, трговија со деца, деца војници)

---

¹ Податоци добиени од Завод за социјални дејности

ЗАКОНСКА РАМКА НАСОЧЕНА КОН ПРЕВЕНЦИЈА И СУЗБИВАЊЕ НА ПОЈАВАТА НА ДЕЦА НА УЛИЦА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во Македонското законодавство одредбите кои се однесуваат на заштита на правата на децата, а особено децата запоставени од своите родители, децата на улица, превземањето на мерки и постапки за повреда на нивните права не се инкорпорирани во еден закон, туку се сретнуваат во повеќе законски акти. како што се: Закон за семејство, Закон за социјална заштита и Закон за малолетничка правда.

ЗАКОН ЗА СЕМЕЈСТВО- ПРЕЧИСТЕН ТЕКСТ

Во Законот за семејството се уредува родителското право, правата и должностите на родителите и децата, вршење на родителското право, надзор над вршењето на родителското право, престанок и продолжување на родителското право.

Родителското право го сочинуваат правата и должностите на родителите да се грижат за личноста, правата и интересите на своите малолетни деца и децата над кое е продолжено родителското право. Родителското право им припаѓа на мајката и на таткото подеднакво. Ако еден родител е умрен или е непознат или му е одземено родителското право или ако од други причини е спречен да го врши родителското право, родителското право го врши другиот родител.

Права и должности на родителите и децата

Родителите имаат право и должност да ги издржуваат своите малолетни деца, да се грижат за нивниот живот и за нивното здравје, да ги подготвуваат за самостоен живот и работа, да се грижат за нивното воспитание, школување и стручно оспособување.²

Детето има право да биде издржувано од своите родители, да биде згрижено да биде заштитен неговиот живот и здравје, да биде оспособено за самостоен живот и работа, да му се обезбедат оптимални услови за негово воспитување, школување и стручно оспособување зависно од условите на семејството.

Вршење на родителско право

Ако тоа го бараат интересите на детето, родителите можат да го доверат детето на чување и воспитание на трето лице или да го сместат во соодветна установа.

Ако родителите или родителот кој сам го врши родителското право од оправдани причини подолго време одсутнуваат од местото на живеење и со себе не ги водат децата, децата можат да ги доверат на чување и воспитание на друго лице. Доколку центарот за социјална работа таквото сместување претходно го одобри.

Ќе се смета дека одобрување е дадено доколку во рок од 30 дена по поднесување на барањето центарот за социјална работа не донесе решение.

---

² Службен весник на РМ бр. 83/2004 Закон за семејство (пречистен текст) член 49

Дете не може да се даде на чување и воспитание на лице кое не може да биде старател.³

Надзор над вршењето на родителско право.

Центарот за социјална работа е должен да презема потребни мерки заради заштита на личноста правата и интересите на детето.

Секој граѓанин, орган и правно лице е должен да го извести центарот за социјална работа веднаш штом дознае дека родителот не го врши родителското право, или дека од други причини е потребна заштита на личноста правата и интересите на детето.

Центарот за социјални работи може сам или по предлог на родителите, односно на старателот, на лицето на кое детето му е доверено на чување и воспитание или на предлог на јавниот обвинител, да смести дете во соодветна установа ако дошло до пореметување на неговото поведење.⁴

На родителот кој го злоупотребува вршењето на родителското право или грубо го занемарува вршењето на родителските должности по прибавено мислење од Центарот за социјална работа, му го одзема вршењето на родителското право со решение на судот, во вонпроцесна постапка.⁵

Како злоупотреба или грубо занемарување на родителските должности ќе се смета ако родителот;

- спроведува физичко или емоционално насилство над детето;
- полово го искористува детето;
- го присилува детето на работа кој не одговара на неговата возраст;
- му дозволува на детето употреба на алкохол, дрога или други психотропни супстанции;
- го наведува детето на општествено неприфатливи поведенија
- (на питачење, проституција или други асоцијални поведенија (кога родителот не се грижи за детето, и поради тоа детето го напушти школувањето и слично);
- го напушти детето подолго од 3 месеци и не се грижи за него или на друг начин ги крши правата на детето.

Постапка за одземање на родителското право

Постапка за одземање на родителското право може да поведе другиот родител, центарот за социјална работа или јавниот обвинител.

Центарот за социјална работа е должен да поведе постапка за одземање на родителското право кога, на било кој начин ќе дознае дека за тоа постојат причини утврдени со закон.

Центарот за социјална работа кога ќе дознае дека постои опасност од злоупотреба на родителското право или опасност од грубо занемарување на родителските должности, е должен веднаш да преземе мерки за заштита на личноста, правата и интересите на детето.

Родителското право може со одлука да му биде вратено на родителот кога ќе престане причината поради кое тоа право му е одземено.

Предлог за враќање на родителското право може да поднесе родителот или центарот за социјална работа.

---

³ Закон за семејство чл. 80

⁴ Закон за семејство чл. 87

⁵ Закон за семејство чл. 93

Престанок и продолжување на родителското право

Родителското право престанува со полнолетството на детето, со стапување во брак на детето пред полнолетство и со посвојување.

Со стапување на брак малолетното лице се здобива со деловна способност.

Судот на предлог на родителите или центарот за социјална работа може во вонпроцесна постапка да одлучи родителите да продолжат да го вршат родителското право ако детето и по полнолетството поради пречки во психофизичкиот развој, не е способно само да се грижи за својата личност, права и интереси.

Кога ќе престанат причините поради кои родителското право било продолжено судот, по предлог на родителите или на центарот за социјална работа, ќе одлучи за престанок на родителското право.

Од наведените одредби од Законот за Семејство може да утврди дека иако не постојат одредби кои експлицитно се однесуваат на децата на улица, сепак некои од членовите се однесуваат на децата на улица, особено одредбите за одземање на родителско право на родителот кој го злоупотребува вршењето на родителското право или грубо го занемарува вршењето на родителските должности кога го наведува детето на општествено неприфатливи поведенија (на питачење, проституција или други асоцијални поведенија (кога родителот не се грижи за детето, и поради тоа детето го напушти школувањето и слично);

Во сите овие случаи Центарот за социјални работи треба да поведе постапка за одземање на родителското право, и да ја извести полицијата за запоставување на малолетник од страна на родителите, која треба да покрене кривична пријава против сторителите односно родителите, кои го запоставиле своето дете.

Според податоците добиени од Заводот за социјални дејности во изминатот период има многу постапки за одземање на родителско право. Во 2007 година водени се само 3 судски постапки и ниту една не била покрената од страна на ЦСР туку од заинтересираните странки – еден родител. Ова е крајна мерка која се превзема но истата ја сметаат за многу сложена и скапа постапка за која ЦСР немаат наменски средства за трошење.

Праксата покажува дека и судовите не се подготвени за изрекување на оваа мерка.

Најчесто се изрекуват мерките на сместување на децата во згрижувачки семејства или во установи без одземање на родителското право.

Од дискусиите на учесниците на работните средби организирани од Заводот за социјални дејности донесени се следниве забелешки:

- *Постои неоправдана воздржаност кај стручните работници од ЦСР да го применат надзорот над родителското право, со сите постапни чекори, како што тоа го посочува Законот за семејство, а особено недостасува посегнувањето по крајната мерка - одземање на родителското право.. Стручните работници имаат стигма по однос на оваа мерка, најчесто заради тоа што сметаат дека родителското право да живеат и да се грижат за своите деца онака како што умеат е неопуѓливо и природно право,*
- *Дополнителна стигма претставува и погрешното толкување на клучниот принцип на кој се засноваат актуелните политики на деинституционализација, -а тоа е дека „Секое семејство претставува подобра средина за раст и развој на децата, отколку институцијата,,*
- *Поголем дел од стручните работници во ЦСР истакнаа дека всушност го применуваат надзорот над вршењето на родителското право, меѓутоа не практикуваат за тоа да донесат решение и почитување на сите стручно-методолошки постапки и чекори, како што тоа го налага Законот за семејство.*

ЗАКОН ЗА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Со Законот за социјална заштита се уредуваат конкретните облици на заштита, кога детето нема услови да живее во своето семејство.⁶

Центарот за социјална работа одлучува за вонинституционална или институционална заштита, применува стручна работа и превзема конкретни мерки, зависно од возраста и потребите на секое дете.

Институционална заштита⁷

1. Домот за деца без родители и родителска грижа 11-ти Октомври во Скопје, каде се сместуваат деца од три годишна возраст до оспособување за самостоен живот, а најдоцна шест месеци по завршување на средното училиште.
2. Во домот за доенчиња и мали деца во Битола се сместуваат новороденчиња до три годишна возраст, како и бремена жена/малолетна мајка еден месец пред посвојување и три месеци по породување.
3. СОС детско село-приватна установа за згрижување на деца без родители и родителска грижа

Право на социјална помош и постојана парична помош⁸

Во член 34 од Законот за социјална заштита таксативно се наведени условите кој остварува право на социјална помош;

- постојана парична помош за лицата неспособни за работа и социјално необезбедени;
- социјална парична помош за лица способни за работа и социјално необезбедени;
- паричен надоместок за помош и нега;
- право на здравствена заштита;
- надоместок на плата за скратено работно време поради нега на телесно или интелектуално попречено дете;
- еднократна парична помош или помош во натура;
- право на домување;
- парична помош на лице кое до 18 години возраст имало статус на дете без родители и родителска грижа;

Право на постојана парична помош има лице неспособно за работа и социјално необезбедено, кое не може да обезбеди средства за својата егзистенција врз основа на други прописи.

Децата без родители и родителска грижа, согласно законот за социјална заштита можат да остварат постојана парична помош⁹ и здравствена заштита¹⁰ доколку истата не ја добиваат по друга основа. Центарот за социјална работа, согласно Законот за заштита на децата, решава за правата на детски додаток, посебен додаток и помош за опрема на новороденче.

Вонинституционална заштита опфаќа

Сместување во згрижувачко семејство

---

⁶ Службен весник на РМ бр.50/97,16/2000,17/03.62/05 и 111/05,
пречистен текст Службен весник на РМ бр.21/06

⁷ Чл. 23

⁸ Чл.24-50

⁹ Чл. 34 став 5

¹⁰ Чл. 45

Згрижување во дневен центар

Сместување во згрижувачко семејство

Правото на сместувањето во згрижувачко семејство, претставува во институционална заштита кое покрај другите корисници го остваруваат и следните категории деца:

-дете без родители и родителска грижа (чии родители се починати или без оглед на причината, не сакаат или неможат да се грижат за своето дете). Сместувањето во згрижувачко семејство трае до 18 годишна возраст на детето, но и по оваа возраст до оспособување за самостоен живот и работа на детето, односно до завршување на неговото средно образование¹¹. Детето се сместува во згрижувачко семејство ако не постојат можности згрижувањето и воспитувањето да се обезбедат на друг начин;

-дете со воспитно-социјални проблеми, односно дете кое е занемарено или злоставувано од своите родители, старателот и други лица кои се должни да се грижат за него, односно дете кое поради лошите односи во семејството е подложно да добие лоши навики и манифестации во однесувањето. Во оваа категорија деца спаѓа и дете кое потекнува од социјално необезбедено семејство, во кое родителите немаат доволно средства да се грижат за неговиот правилен развој и образование;

-дете со нарушено општествено поведение, во која категорија спаѓаат деца-малолетни сторители на кривично дело на кои им е потребна посебна помош во ресоцијализацијата, воспитанието и образованието;

-дете со умерени и тешки пречки во интелектуалниот развој, кое е упатено на оспособување за работно-производна активност во институција надвор од неговото место на живеење и треба да го напушти своето семејство. Право на згрижување имаат и децата со најтешки пречки во интелектуалниот развој и лице со најтешка телесна попреченост на кое му е потребно крајно згрижување и нега, а неговото семејство не е во можност да обезбеди нега и грижа за неговото здравје.

Во 2004 година донесени се измени и дополнување на Законот за социјалната заштита¹², нормативно се подобри вршењето на згрижувачката функција, а со цел да се создаде поголема мотивација на граѓаните за згрижување на деца во нивното семејство. Дадена е можност физичко лице **професионално да се бави со згрижувачката функција како самостојна дејност** и да обезбеди работен стаж и пензиска основица. Законот налага згрижувачот да има најмалку средно образование и да има добра здравствена состојба да може успешно да се грижи за сместените деца. Згрижувачот треба да е деловно способно лице, против кое не се водела постапка за одземање на родителско право во поглед на неговите деца и да има соодветен простор и опрема за работа. Министерот за труд и социјална политика со решение издава дозвола за вршење на дејност за згрижување деца во семејството на лицето кое сака да се бави со оваа дејност. Центарот за социјална работа претходно дава мислење дали граѓанинот е подобен и дали има можност за згрижување деца. По добивањето на дозволата за вршење на дејност, згрижувачот склучува Договор со Центарот за социјална работа, во кој се утврдува и начинот на кој лицето ќе згрижува деца во своето семејство. Се очекува дека ваквото законско решение ќе поттикне граѓани кои имаат завршено соодветно високо образование од струки погодни за обавување на згрижувачката функција, како и во воспитувањето на детето (педагошка, психолошка и слично), кои поради тоа што не се вработени ќе почнат да се бават со згрижувачката функција како своја професионална дејност. На

¹¹ Закон за социјална заштита чл. 20 и чл. 85-87

¹² Чл. 124-138

овој начин создадена е можност да се ангажираат згрижувачки семејства со повисоки потенцијали за вршење на згрижувачката функција, со што ќе се подигне квалитетот на оваа форма на заштита на децата.

Законот дава можност со згрижување на деца да можат да се бават и лица со склучување на Договор со Центарот за социјална работа. Со Договорот се уредува начинот на сместување на детето во згрижувачкото семејство и грижата што треба да му се обезбеди за задоволување на неговите индивидуални потреби, условите кога престанува сместувањето и други услови за престанок на Договорот. Згрижувачкото семејство, врз основа на склучениот Договор добива надоместок за подмирување на трошоците за грижа за детето и надоместок за згрижувачот за неговото ангажирање. Во Договорот склучен со Центарот за социјална работа се определува и висината на надоместокот. Министерот за труд и социјална политика со Правилник ќе го утврди износот на надоместокот за згрижување и сместување поодделно за секоја категорија на корисници на оваа услуга.

Центарот го избира згрижувачкото семејство врз основа на следните критериуми: возраста на згрижувачот, степенот на неговото образование, здравствените и моралните подобности, материјалните и станбените услови на семејството и можноста на семејството за згрижување за детето.

Министерството за труд и социјална политика критериумите за избор на згрижувачкото семејство поблиску ги разработи во Правилник со кој се утврди висината на надоместокот за згрижување и надоместокот за сместување на детето во згрижувачкото семејство. Покрај надоместоците за сместување на детето во згрижувачкото семејство, тоа остварува и право на детски додаток, а доколку детето е со пречки во развојот и посебен додаток согласно Законот за заштита на децата. Со овие средства се подмируваат дополнителните трошоци за детето.

Со Правилникот за згрижувачки семејства, се утврди и видот и бројот на корисниците што се сместуваат во едно згрижувачко семејство и обврските на згрижувачот кои се однесуваат на згрижувањето и другите потреби на сместеното лице.

За децата на улица од страна на Министерот за труд и социјална политика е донесен **Правилник за нормативите и стандардите за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита Дневен центар за улични деца-деца на улица**

Со правилникот се пропишуваат нормативите и стандардите за простор, опрема и стручни кадри за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита Дневен центар за улични деца-деца на улица. Според правилникот во дневниот центар во зависност од бројот на корисниците треба да има соодветен број на стручни кадри и тоа социјален работник, педагог, психолог или друг стручен работник согласно со Законот за социјалната заштита со соодветна обука за работа на деца.

Во Република Македонија има два (2) Дневни центра за деца на Улица кои се наоѓаат во Скопје и се финансираат од Министерството за труд и социјална политика. Во тек се подготовки за отварање на уште еден дневен центар исто така во Скопје. Дополнително, во Шуто Оризари и Аеродром од страна на граѓанскиот сектор функционираат уште два дневни центара во кој финансиски партципира и Министерството за труд и социјална политика. Во МТСП евидентирани се вкупно 531 деца на улица во 2007 кои ротираат во дневните центри,

Во согласност со планот и програмата за работа на дневниот центар, на децата им се овозможуваат услови за задоволување на основните детски потреби преку:

- Организирање исхрана соодветна на нивните нутритивни потреби
- Обезбедување облека и обувки за децата
- Обезбедување на услови за одржување на личната хигиена на оние деца кои немаат услови за тоа во своите домови и формирање хигиенски навики кај децата
- Пријавување во Матична книга на родените на децата кои не се пријавени и регулирање на нивниот државјански статус.
- Обезбедување на здравствено осигурување за оние деца кои не се здравствено осигурани
- Следење на здравствената состојба на децата, соработка со здравствените установи, вакцинирање, едукации од областа на здравствената заштита
- Програми за мотивирање на децата и нивните родители за вклучување на децата во образовниот процес
- Запишување на децата од училишна возраст во редовни основни училишта
- Следење и помош на децата кои се вклучени во образовниот процес во совладувањето на наставните содржини
- Организирање на слободни активности за развивање на детската креативност: изложби на нивни цртежи, детски претстави и приредби во кои ќе бидат и самите вклучени
- Организирање на културно-забавни посети на: изложби, концерти, кино, театар итн.
- Организирање на рекреативни активности: натпревари, излети, посета на спортски натпревари
- Едукација за работа со компјутери (низ игра)
- Едукација за правата на децата
- Посети на семејствата на децата
- Психосоцијална поддршка и психосоцијална интервенција со децата
- Психосоцијална поддршка и психосоцијална интервенција со семејствата на децата
- Едукација на волонтери за психосоцијална интервенција со деца на улица

Составен дел од секојдневните активности е и одржување на директна комуникација со родителите / семејствата на децата. Комуникацијата пред се, е насочена кон давање на директна помош и поддршка но и стручни совети околу начинот на чување и воспитување на децата, што е од примарно значење за детето, обврските и одговорностите кои родителите ги имаат кон децата и воедно последиците од нивно непочитување. Воедно, помош во поглед на остварувањето на некои од основните човекови права (помош околу обезбедување на потребната лична документација, остварување на право на здравствена и социјална заштита итн.)

ЗАКОН ЗА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА И СОЦИЈАЛНА СИГУРНОСТ (Предлог на закон)

Со овој предлог на закон се уредуваат системот и организацијата на социјалната заштита и социјалната сигурност, правата од социјалната заштита и социјалната сигурност на граѓаните, финансирање на постапката за остварување на правата од социјалната заштита

Основните начела на кои се заснива предлогот за донесување на Закон за социјална заштита и социјална сигурност се начелата на хуманизма, социјална праведеност, и солидарност, ефикасност стварување на правата утврдени со овој пропис, недискриминација по ниту една основа на граѓаните во остварување на правата.

Според овој закон **под дете на улица се подразбира дете кое поголем дел од своето време престојува на улица безделнички, питачи или е активно на улица, само или со други лица .**

Вонинституционалната заштита ги опфаќа следниве права

- прва социјална услуга на корисници на социјална заштита

Правото на прва социјална услуга на корисниците на социјална заштита опфаќа уочување на проблемот кој од состојба на социјален ризик,укажување на корисникот на можните решенија,услуги и средства за негова заштита, а како и мрежата на установи за давање услуги.

- помош на поединец

Правото на помош на поединецот,подразбира примена на форми на стручна,советодавна или советуваљшна работа,со која му се овозможува стекнување на потребни информации,оспособување за самостојно одлучување,зачувување и развој на социјалните потенцијали.

- право на дневно и привремено згрижување како помош на поединец и семејство

Право на дневно сместување се обезбедува за деца со телесна попреченост, заради нивно вклучување во секојдневниот живот.

Правото на дневно сместување се обезбедува на улични деца-деца на улица преку воспитно едукативни услуги,советувалишна работа со децата и членовите на нивните семејства,културно забавни и рекреативни активности.

Правото на дневно и привремено прифаќање и згрижување се обезбедува на лица жртви на семејно насилство, преку давање на советодавни услуги, услуги во врска со исхрана, дневен престој згрижување, одржување на хигиена и културно забавни активности

- право на сместување во згрижувачко семејство

Право на сместување во згрижувачко семејство,според овој закон, имаат лицата кои немаат соодветни услови за живеење во своето семејство или од други причини им е потребно сместување во згрижувачко семејство, а не може да се примени друга форма на социјална заштита.

Правото на сместување во згрижувачко семејство се обезбедува на;

- Дете без родители и родителска грижа до оспособувањето за самостоен живот и работа, а најдоцна до завршувањето на средното образование, ако не постојат можности згрижувањето и воспитувањето да се обезбеди на друг начин;
- Дете со воспитно-социјални проблеми (занемарено, злоставувано и социјално необезбедено дете);
- Дете со напуштено општествено поведение;

- Лице со умерени и тешки пречки во интелектуалниот развој упатено на оспособување за работна производна активност, лице со најтешки пречки во интелектуалниот развој и лице со трајна телесна попреченост на кој му е потребно крајно згрижување и нега

Живеење со поддршка во мал групен дом

Право на живеење со поддршка во мал групен дом има лице кое нема соодветни услови за живеење во своето семејство или кое нема семејство како и лице кое од истите причини е сместено во соодветна установа за социјална заштита.

Институционална заштита

Институционалната заштита опфаќа право на оспособување за работно производна активност и право на сместување во установа за социјална заштита

Право на оспособување на работно производна активност

Право на оспособување на работно производна активност има лице со умерени и тешки пречки во менталниот развој.

Право на сместување во установа за социјална заштита.

Право на сместување во установа за социјална заштита, има лице кое нема соодветни услови за живеење во своето семејство или од други причини му е потребно сместување во установа за социјална заштита, а не може да се примени друг облик на социјална заштита.

Право на сместување во установа за социјална заштита, се обезбедува на :

- дете без родители и дете без родителска грижа до оспособувањето за самостоен живот и работа, а најдоцна до завршувањето на средното образование, ако не постојат можности згрижувањето и воспитанието да се обезбеди на друг начин.

- дете со воспитно-социјални проблеми, занемарено запоставено, злоставувано и материјално необезбедено дете, кое нема средства за издржување;

- дете со нарушено поведение;

- лице жртва на трговија со луѓе;

- лице во кои на носителот на правото е невработено лице на кое му недостасуваат најмногу до пет години до исполнување на услови за остварување на правото на пензија.

Постојана парична помош

Право на постојана парична помош има лице кое не е способно за работа и материјално и социјално необезбедено, кое не може да обезбеди средства за своја егзистенција врз основа на други прописи.

Право на постојана парична помош има и дете без родители и родителска грижа кое не се штити врз основа на правото на сместување и кое нема приходи по основа на имот и имотни права и не остварува средства по основа на други прописи, но најмногу до 18 годишна возраст.

ИНСПЕКЦИСКИ НАДЗОР

Министерството за труд и социјална политика спроведува инспекциски надзор над спроведувањето и примената на законите и другите прописи од областа на социјалната заштита и другите правни и физички лица кои вршат одредени работи од социјална заштита како професионална дејност.

Инспекцискиот надзор опфаќа.

- Надзор над применувањето и спроведувањето на овој и друг закон, како и општите и поединичните акти донесени врз основа на истите, со кои се уредени работите од областа на социјалната заштита
- Надзор над работи од значење за статусот на вршителот на дејноста на социјалната заштита.
- Надзор на исполнетоста на условите кои се однесуваат на простор, опрема и стручни кадри за вршење на дејност од социјална заштита.
- Надзор над остварување на правата и исполнување на обврските на корисниците утврдени со овој закон.
- Изготвување на евиденција, документација и извештаи за работата на извршителите на социјалната заштита.
- Надзор на спроведувањето на изречените мерки при претходно извршен инспекциски надзор.

При спроведувањето на инспекцискиот надзор инспекторот ги има следните права и обврски:

- Со решение да забрани установата за социјална заштита и другите правни и физички лица кои вршат одредени работи од социјална заштита да спроведуваат мерки и преземат работи кои се во спротивност со закон.
- Да покрене постапка за утврдување на прекршочна одговорност
- Да поднесе кривична пријава до надлежниот јавен обвинител, ако оцени дека е повреден законот или друг пропис, а таа повреда повлекува одговорност за казниво дело по закон.

Во предлог Законот за социјална заштита и социјална сигурност новина претставува тоа што за првпат се воведува дефиниција за дете на улица. Според овој закон под дете на улица се подразбира дете кое поголем дел од своето време престојува на улица безделнички, питачи или е активно на улица, само или со други лица. Исто така во вонинституционалната заштита како нов облик е предвидено живеење со поддршка во мал групен дом.

Право на живеење со поддршка во мал групен дом има лице кое нема соодветни услови за живеење во своето семејство или кое нема семејство како и лице кое од истите причини е сместено во соодветна установа за социјална заштита.

ЗАКОН ЗА МАЛОЛЕТНИЧКА ПРАВДА¹³

Со овој закон се уредуваат постапувањето со деца во ризик и малолетни сторители на дејствија што се закон се определени како кривични дела и прекршоци, се определуваат условите за примена на мерки на помош, грижа и заштита, воспитни и алтернативни мерки и за казнување на малолетниците, улогата и надлежноста на органите кои учествуваат во постапувањето на деца со ризик и малолетни сторители на дејствија што со закон се определени како кривични дела и прекршоци и извршувањето на воспитните алтернативни мерки и казни.

Под малолетник според овој закон се подразбира секое лице на возраст до 18 години кое според Конвенцијата за правата на детето се смета за дете.

Дете во ризик е малолетник кој во времето на извршувањето на дејствието што со закон е определено како кривично дело или прекршок наполнил седум а не наполнил 14 години, дете во ризик се смета и малолетник до 14 годишна возраст-зависиник од употреба на дроги, психотропни супстанции или алкохол, дете со пречки во развојот - жртва на насилство и воспитно социјално запуштено дете кое се наоѓа во таква ситуација во кое е отежнато или оневозможено остварувањето на воспитната функција на семејството или детето не е вклучено во системот на образование и воспитување или се оддало на питање, скитање или проституција, кое поради ваквите состојби е или може да дојде во судир со законот

Основно право на малолетникот е постапката која се води спрема него и санкциите определени со закон да ги изрекува само суд надлежен за малолетнички криминалитет.

Постапување со малолетници

Спрема малолетник кој во времето на извршувањето на дејствието што со закон е определено како кривично дело или прекршок, не наполнил 14 години-дете во ризик не може да се примени санкција предвидена со овој закон.

Спрема дете во ризик се применуваат мерки на помош и заштита. Овие мерки се применуваат само кога центарот за социјална работа ќе оцени дека состојбата на ризик се одразува врз развојот и личноста на детето и неговото правилно воспитување и може да влијае во иднина да врши кривични дела или прекршоци. Мерките можат да се применат и спрема членовите на семејството доколку го занемариле или злоупотребиле вршењето на своите права или должности во поглед на заштита на личноста, правата и интересите на детето

За секое дејствие на детето што со закон е определено како кривично дело или прекршок се известува центарот за социјална работа надлежен според местото на живеење на малолетникот. Центарот постапува по известувањето на Министерството за внатрешни работи, училиштето или друга институција во која малолетникот е згрижен и се воспитува, како и од семејството, малолетникот оштетниот и од друго лице.

---

¹³ Сл.весник бр.87/07 од 12.07.2007 год

Центарот, Министерството за внатрешни работи и училиштето се должни заемно да се известуваат за однесувањето на малолетникот, како и за сите други околности што според законот се сметаат за состојба во ризик. Центарот може да го констатира извршувањето на таквото дејствие или околностите на состојба на ризик и врз основа на сопствени сознанија.

Во рок не подолг од 7 дена од приемот на известувањето центарот го повикува детето и неговото семејство а во итни случаи не подолго од 24 часа и покренува постапка од доверлив карактер заради утврдување на фактичките околности на конкретниот настан или состојба на ризик.Разговорот го води стручен тим составен од педагог,социјален работник психолог и дипломиран правник. На разговорот задолжително присуствува адвокат кој ги заштитува правата и интересите на детето. Заради примена на мерките спрема дете во центрите за социјална работа се формираат специјализирани одделенија или стручни тимови за малолетници.

Членовите на специјализираните одделенија или стручни тимови за малолетници следат специјализирана обука за малолетничко престапништво.

Заштита на малолетникот како оштетен или сведок во кривичната постапка.

Приоритетен интерес за заштита на малолетникот се одредите со кои се предвидува постапување со малолетникот во постапката што се води за кривични дела кога се јавува како жртва, од страна на јавните обвинители, судиите и службените лица на министерството за внатрешни работи кои поседуваат посебни знаења од областа на правата на детето, должност на судот и другите органи е да преземаат мерки за помош и заштита и да постапуваат на начин на кој ќе се избегнат можните штетни последици за неговата личност и развој.¹⁴

Во постапката што се води за кривични дела во кои малолетникот се јавува како жртва, судовите, јавните обвинители, и службените лица на Министерството за внатрешни работи може да постапуваат само доклоку поседуваат соодветно образование, посебни знаења и искуство од областа на правата на детето и за кривично правната заштита на малолетниците.¹⁵

Заштита на малолетникот оштетен ли сведок.

Законот предвидува дека малолетното лице може да биде сосолушано најмногу два пати во својство на сведок а по исклучок трет пат ако тоа го бараат посебните околности на предметот. При сослушување на малолетното лице како сведок или оштетен судот е должен да води сметка за личните својства и карактеристики на малолетникот, за заштита на неговите интереси и за неговиот правилен развој и сослушувањето треба да го врши во присуство на психолог, педагог, или друго стручно лице. Сослушувањето на малолетникот, во зависност од неговата возраст и развиеност се врши во присуство на психолог, педагог или друго стручно лице. Ако оцени дека дека тоа е потребно, со оглед на особеностите на кривичното дело и својствата на личноста на малолетното лице, судијата ќе нареди сослушување по пат на технички средства за пренос на слика и звук. Сослушувањето се спроведува без присуство на странките и другите учесници во постапката, во посебна просторија и

---

¹⁴ Член 137-143

¹⁵ Член 137

прашањата се поставуваат со посредство на педагог, психолог, или друго стручно лице. Ако како сведок се сослушува малолетник жртва кое поради природата на кривичното дело, последиците или други околности е посебно чувствително, односно се наоѓа во посебна тешка душевна состојба, судијата за малолетници, оценува дали има потреба од соочување меѓу малолетното лице и обвинетиот.

Обештетување

Заради обештетување на малолетник кој е жртва или оштетен со кривично дело на насилство или други акти на индивидуално или групно насилство се формира фонд за обештетување.

Фондот се формира во износ од 2% од средствата што во Буџетот на Р. Македонија се собираат од паричните казни изречени од страна на судовите за кривични дела или прекршоци, а се наплатени во претходната година.

Со средствата од фондот управува Државниот совет за превенција на малолетничко престапништво.¹⁶

Малолетникот за кој со правосилна судска одлука е утврдено дека е жртва односно оштетено со кривично дело или друг акт на насилство, и на кого му е признато имотно правно побарување може да поднесе барање за обештетување од фондот до надлежниот суд, кога имотно правното побарување и по повторен обид не може поради фактички или правни пречки да се изврши од имотот на сторителот на кривичното дело или другиот акт на насилство и кога од правосилноста на одлуката за имотно правното побарување изминале повеќе од шест месеци.¹⁷

Покрај малолетникот барањето од став 1 на овој член може да го поднесат неговите родители, сторителот, и законскиот застапник на малолетникот.

Судот ќе донесе решение за обештетување во износот на досуденото имотно правно побарување, без зголемување по основ на камата или други дополнителни трошоци околу извршувањето на побарувањето. Ако судот го одбие барањето малолетникот - жртва има право на жалба до Апелациониот суд во рок од 8 дена од денот на приемот на решението за одбивање. Одлуката на Апелациониот суд е конечна.

Ако обештетувањето е исплатено, судот го доставува решението за обештетување до јавниот правобранител заради поведување на постапка за присилно извршување на исплатеното обештетување од имотот на сторителот. Против ова решение не е дозволена жалба, а тоа ќе се изврши согласно со одредбите на Законот за извршување.

Заштита на малолетниците како сведоци во кривичната постапка се обезбедува со одредбите на Законот за кривична постапка и Законот за заштита на сведоци.

По потреба судот ќе нареди примена на посебни мерки за заштита на психофизичкиот интегритет на малолетникот.¹⁸

---

¹⁶ Член 141

¹⁷ Член 142

¹⁸ Член 143

Овој закон влегува во сила осмиот ден по објавување во Службен весник во Република Македонија ќе започне да се применува од 1 септември 2008 година.

Според Законот за малолетничка правда, децата на улица спаѓаат во категорија на деца во ризик. Тие влегуваат во категорија како воспитно социјално запуштено дете кое се наоѓа во ситуација во која е отежнато или оневозможено остварувањето на воспитна функција на семејството или детето не е вклучено во системот на образование и воспитување или се оддало на питање, скитање или проституција, кое поради ваквите состојби е или може да дојде во судир со законот.

Централен орган во постапувањето е центарот за социјална работа кој треба да оцени дека состојбата на ризик се одразува врз развојот и личноста на детето и неговото правилно воспитување и може да влијае во иднина да врши кривични дела или прекршоци. Мерките можат да се применат и спрема членовите на семејството доколку го занемариле или злоупотребиле вршењето на своите права или должности во поглед на заштита на личноста, правата и интересите на детето

ПРЕПОРАКИ И ЗАКЛУЧОЦИ

Препораки за донесување на закони и измени во постоечките закони

- Во законската регулатива во Република Македонија не постои дефиниција што се деца на улица/улични деца. Да се дефинираат децата на улица/улични деца и истите да се внесат во Законите како корисници на права и услуги од социјална заштита. Да се усвои дефиницијата за деца на улица што е дадена во предлог Законот за социјална заштита и сигурност.
- Донесување на Закон за правата на децата
- Да се донесе дефиниција за дете, во која ќе се изрази најдобриот интерес на детето, ќе се обработи начелото на недискриминација на децата и ќе се дефинираат основните права на децата како посебни субјекти носители на права и обврски
- Измена и дополнување на постоечкиот Закон за Народен правобранител.
- Формирање на одделение за Народен правобранител за деца преку измена на постоечката организациона поставеност на Народниот правобранител.
- Целосно инкорпорирање на Конвенцијата за правата на детето во законската регулатива што на бил кој начин задира во правата и интересите на децата и нејзина имплементација во политиката и практиката на сите индивидуи, институции и на државата во целина.

Препораки во однос на донесување на протоколи и механизми за соработка

- Не постојат правни и формални регулирани критериуми за пријавување, упатување и постапување со децата на улица.
- Исто така не постојат механизми за соработка меѓу институциите што работат со децата на улица, како и механизми за следење и проценка на квалитетот на услугите што им се обезбедуваат на засегнатите деца и нивните семејства.
- Донесување и примена на посебен протокол за заштита на децата под алтернативни мерки на згрижување; домови за деца без родителска грижа, деца

за проблеми во развојот, деца со пореметено однесување во семејство или деца сместени во дом семејство.

Спроведување на законите и законските санкции

- Ефикасно спроведување на законските мерки со посебен акцент на превентивните механизми и почитувањето на правата на децата
- Заштита на идентитет на децата особено во судските постапки
- Изрекување на повисоки казни на родителите доколку тие се јавуваат како сторители на кривични дела, запоставување на малолетно лице.
- Зголемување на казните за кривични дела во кои што жртви и оштетени се деца.
- Изрекување на казни на родителите кои своите новородени деца не ги пријавуваат во матичните служби, и не ги запишуваат на училиште.
- Обезбедување на единствен методолошки ситем и заеднички кординиран процес во создавањето на правната рамка која гарантира заштита на правата на децата
- Воспоставена единствена судска пракса во постапувањето со децата
- Ефикасно спроведување на законските мерки со посебен акцент на превентивните механизми и почитувањето на правата на децата.

Јакнење на капацитетите на надлежните институции

- Формирање на мултидисциплинирани тимови за брза интервенција во Центрите за социјална работа и примена на унифициран модел на овие тимови на локално ниво низ цела држава.
- Унапредување на соработката меѓу владините и другите институции во поглед на остварувањето и заштитата на правата на децата
- Унапредување на соработката со НВО кои работат на заштита на правата на децата.
- Континуирано обезбедување обука за згрижувачки семејства
- На локално ниво да се обезбедат поголем број на сервисни служби за дневно прифаќање на деца на улица.
- Зајакнување на капацитетите во центрите за социјална работа за препознавање на семејства кои се со зголемен ризик од запоставување и злоставување на децата.
- Специјализација и професионализација на сите лица кои работат со децата, а кои дошле во судир со законот, а посебно лица кои работат на сите видови на запоставување како што се: сексуално, физичко, емоционално запоставување, малолетничка деликвенција и злоупотреба на дрога.

Едукација и подигање на јавната свест

- Едукација на пошироката јавност за правата на децата, а особено едукација на децата за концептот на човековите права и слободи, со цел за нивна обука и подготовка да ги распознаат правата и обврските и да се стекнат со вештини за самозаштита од разни повреди и злоупотреби.
- Вклучување на сите деца во образовниот процес, а особено на децата од руралните средини и децата на улица со поддршка на државата и со стимулативни мерки за посета на образовните институции.

- Организирање на кампањи преку средствата за јавно информирање, со цел обезбедување на поголем број на семејства за сместување на деца без родителска грижа и деца на улица.
- Општината на локално ниво да води евиденција за сите пријавени деца кои биле затечени на улица кои се користеле за разни законски недозволени работи.
- Информирање и едукација на граѓаните како да ги препознаат запоставените и злоставувани деца и на кога да му се обратат за помош.